

7 Obecná jména místní

324 Obecná jména místní představují tzv. komplexní slovtvornou kategorii, a to takovou, jejíž slovtvornou bází je specifický pojem místa („části prostoru“), nikoli obecný pojem substance.⁷³⁰ V případě deverbálních substantiv tedy pojmenovávají místa, v nichž probíhá určitý děj, především objekty, v nichž se uskutečňuje pracovní činnost, dále terénní útvary nebo architektonické prvky. Kategorie vykazuje styčné body s kategoriemi prostředku (místo lze vnímat teleologicky jako nezbytné pro příslušný děj – *plavišče* ‚nádrž ke koupání‘), výsledku děje (motivující děj je dějem probíhajícím v daném místě i zároveň dějem, který byl pro konstituování daného místa určující – *výklestek* ‚prokletěné místo‘) nebo nositele dějově podmíněné vlastnosti (*úlehle* ‚úhor‘, *svisle* ‚svíslá část střechy‘).

Centrálními slovtvornými typy jsou jednak femininní jména s *n*-ovými sufiksy *-árna*, *-írna*, *-ina*, *-na* a s formanty *-ka*, *-a*, jednak neutrální jména se sufiksy *-išče* a *-dlo*; poměrně velké zastoupení neuter se sufiksy *-nie* a *-tie* je spíše výsledkem sémantické iradiace. Maskulinních jmen je velmi málo a v centru jejich subsystému jsou pouze jména s nulovým formantem a se sufiksy *-ek* a *-ec* – i v jejich případě může často jít o výsledek sémantické iradiace.

7.1 Maskulina

7.1.1 Obecná jména místní s příponou *-ek*

Maskulinní obecná jména místní s příponou *-ek* (v nepřímých pádech bez alternujícího *-e*-jerového původu) jsou řídká – z 11 slov

730 Viz TSČ 2, 434.

jich je 5 doloženo ve staré češtině (v nejstarších biblických překladech *prosědek* ‚prohlubeň, údolí‘, *přípletek* ‚pozemek dodatečně připojený k nemovitosti‘ SvědBydž, *útajek* ‚tajné místo, skrýš‘ ModlLeg, *vrátek* ‚souvrať‘ Půh, *výklestek* ‚proklestěné místo‘), 2 ve staré i střední češtině (frekventované *podsedek* ‚malá usedlost‘, *výtažek* ‚vybíhající část pozemku n. terénního útvaru‘) a 4 ve střední češtině (*příhradek* ‚místo n. stavení přiléhající k hradbě‘, *rozstupek* ‚rozsedlina ve skále‘ MünstKosm, *splavek* ‚rybníční přepad (?)‘ ArchČ, *válek* ‚kaliště, bahniště‘ RešSlovA).

Substantiva pojmenovávají přírodní útvary (stč. *prosědek*, stč. i střdč. *výtažek*, střdč. *rozstupek*), prostory určené nebo užívané k nějaké činnosti (stč. *útajek*, *vrátek*), ať už přímo upravené člověkem (stč. *výklestek*), nebo vzniklé bez jeho zásahu (střdč. *válek*), a dále pozemky vymezené jako součást nějaké nemovitosti apod. (stč. *přípletek*, stč. i střdč. *podsedek*, střdč. *příhradek*).

Odvozena jsou od morfologického základu prefigovaných i neprefigovaných sloves obou vidů 4. infinitivní třídy, ale též sloves 1., 2. a 3. infinitivní třídy. Při derivaci dochází ke konsonantické alternaci *h – ž* (*výtažek*), ke krácení kořeného vokálu (*rozstupek*) a k dloužení prefixálního vokálu (*příhradek*, *přípletek*).

Většina pojmenování s tímto sufixem patří primárně ke jménům výsledků děje⁷³¹ a až sekundárně se řadí k obecným jménům místním.

Variantou je sufix *-tek* (v nepřímých pádech bez alternujícího *-e-* jerového původu), doložený u frekventovaného stč. i střdč. *příbytek*. Odvozen je od minulého kmene slovesa 1. infinitivní třídy *přěbyti*; při odvozování se dluží předponový vokál.

7.1.2 Obecná jména místní s příponou *-ec*

Maskuliní obecná jména místní s příponou *-ec* (v nepřímých pádech bez alternujícího *-e-* jerového původu) nejsou příliš početná – existuje jen 5 derivátů s tímto sufixem: 2 jen ve staré češtině

731 Tak je také řadí TSC 2; není však důvod zacházet s nimi jinak než s deriváty příslušnými k jiným slovo tvorným kategoriím, u nichž pojem místa nakonec převáží (srov. např. TSC 2, 434–435, 456–459 aj.).

(*čistec* ‚očistec‘, *ztratec* ‚podsvětí‘ KlarGlos), 1 ve staré i střední češtině (frekventované *očistec*)⁷³² a 2 pouze ve střední češtině (*čistec* ‚rasovna‘,⁷³³ *příložec* ‚přiléhající pozemek‘ ArchČ).

Jména se tvoří od morfologického základu neprefigovaných imperfektiv i prefigovaných perfektiv 4. infinitivní třídy a ojedinele prefigovaného imperfektiva 3. třídy (*příležeti*). Při derivaci dochází ke konsonantické alteraci *t̃*–*t* a k alternaci kořenného vokálu *e*–*o*, která je ablautového původu.

326 Variantami s iniciálními komponenty participiálního původu jsou jednak sufix *-nec* (v nepřímých pádech bez alternujícího *-e-* jerového původu), který je doložen pouze v stč. hapaxním biblismu *obláčěnc* ‚chrámová místnost pro oblékání bohoslužebného roucha‘ BiblOl, jenž je odvozen od minulého kmene prefigovaného imperfektiva 3. infinitivní třídy, jednak sufix *-lec* (v nepřímých pádech bez alternujícího *-e-* jerového původu), doložený v stč. i střdč. pomístním jméně *Pohořelec*⁷³⁴ a střdč. apelativu *hořelec* ‚místo, kde se spalují mrtvoly‘ VelSilva; obě slova jsou odvozena od minulého kmene sloves 3. infinitivní třídy. Lze je vykládat i jako jména výsledků děje (*Pohořelec*) nebo jako jména nositelů dějově podmíněné vlastnosti (*hořelec*).

7.1.3 Obecná jména místní s příponou *-ník*

Maskulinní obecná jména místní s příponou *-ník* jsou doložena 3 – stč. *útečník* ‚útočiště‘ SlovVokKlem, stč. i střdč. *krmník* a střdč. *dojník* ‚kravín‘. Substantiva jsou tvořena od morfologického základu neprefigovaných *i*-kmenových imperfektiv a prefigovaného *a*-kmenového perfektiva. Při tvoření se krátí dlouhý kořenný vokál, dlouží se jednofonémový vokalický prefix.

732 Ve staré češtině doložena také slovesem *ošudití* motivovaná posměšná varianta *ošistec* PříbrTáb.

733 Paralelně je motivováno slovesem *čistiti* i adjektivem *čistý*; substantivum vzhledem k významu chápeme jako projev vývojové diskontinuity (k ní viz Nejedlý 2010a a 2010b).

734 Ve staré češtině doloženo jen jako vlastní jméno místní.

7.1.4 Obecná jména místní s příponou *-ík*

Maskulinní obecná jména místní s příponou *-ík* jsou řídká – pouze ve střední češtině jsou doložena apelativum *krmík* ,krmník, chlév, kde se krmí dobytek‘, odvozené od morfologického základu *i*-kmenového neprefigovaného imperfektiva, a jméno rybníka *Přejíždik* TK, odvozené od morfologického základu *ě*-kmenového prefigovaného imperfektiva.

327

7.1.5 Obecná jména místní s příponou *-ěl/-el*⁷³⁵

Maskulinní obecná jména místní s příponou *-ěl/-el* jsou slovtvorným typem ne zcela průkazným. Do této skupiny lze snad zařadit stč. *ozděl* ,sušárna sladu, hvozď‘ KlarGlos a stč. i středč. *kúpěl* ,koupel, místo ke koupání‘. Z dokladů totiž není možno bezpečně určit, zda jde o maskulina nebo feminina (viz níže sub 7.2.12). Jména jsou odvozena od morfologického základu slovesa *i*-kmenového (*ozditi*) a *a*-kmenového.

Variantou je sufix *-těl*, doložený u stč. *mýtěl* ,lázeň‘, které je utvořeno z minulého kmene neprefigovaného imperfektiva 1. infinitivní třídy; při derivaci se dluží krátký kořený vokál.

7.1.6 Obecná jména místní s příponou *-el*⁷³⁶

Maskulinní obecná jména místní s příponou *-el* (v nepřímých pádech bez alternujícího *-e*-jerového původu) nejsou doložena, pouze zaznamenáváme jediné jméno s variantním sufixem *-tel*, rozšířeným o *t*-ový participiální komponent – stč. biblický výraz *obytel* ,útulek‘.⁷³⁷ Substantivum je odvozeno od minulého kmene prefigovaného perfektiva *obyti* ,zůstat, setrvat‘.

735 Sufix vznikl z původního psl. *-ēl, proto u tohoto slovtvorného typu zůstává sufixální vokál v nepřímých pádech zachován.

736 Sufix vznikl z původního psl. *-el.

737 StčS, s. v., předpokládá – patrně mylnou paralelou k činitelskému sufixu *-tel* – zachování sufixálního vokálu i v nepřímých pádech.